

Шубін

Любов Кисельова

*Присвячується моєму другу – шахтарю з великої літери,
ДЕМЕШКО Віктору Івановичу,
лауреату Державної премії СРСР,
Почесному шахтарю України,
повному кавалеру знака "Шахтарська слава".
Людині, яка понад 33 роки відпрацювала на підземних роботах шахти
"Павлоградська",
очолювала високопродуктивну прохідницьку бригаду
виробничого об'єднання "Павлоградвугілля",
і своєю працею, мужністю та професіоналізмом
заслужила глибоку повагу й щире вдячність.*

ШУБІН

Повість про шахту, страх і повагу

Пролог.

Говорять, кожна жива земля має своє дихання, свого невидимого стража. Ліс відгукується шепотом Мавки, сплетеним з шуму листя та сміху струмків. Хата дихає теплом Домовика, що дбає про затишок і спокій. Та є інша земля, земля, де сонце ніколи не сяє, де пульсує чорне серце. Це місце зветься шахтою і вона має свого Шубіна...

Він не породження зла, не виходець із пекла. Він — відголосок людської долі, що перетворилася на міф. Шахтар, який спустився у вибій, розчинився в його темряві, наче крапля води у бездонній криниці, і вже ніколи не повернувся до світла. Його поглинув обвал, мов ненажерливий звір. Товариші, сковані крижаним жахом, не змогли його витягти. А ті, хто мав владу, обрали мовчання, адже зупинити видобуток означало зупинити потік золота. Родина, спокушена жменями мідяків, відвернулася, залишивши його душу блукати у вічній темряві.

Але Шубін не зник. Він став самою шахтою, її нервом, її голосом. Він-вартовий, що оберігає не чорне золото, а своїх братів, котрі щоранку довіряють йому своє життя. Його можна побачити лише на порозі лиха, як останній, відчайдушний знак. Він іде безшумно, його вивернута шуба-це згусток темряви, що поглинає світло. Замість очей-прірва, що затягує в себе зірки, а в руках— мертвий вогонь, який не гріє, а обпікає душу.

Він не кричить, не лякає. Він шепоче, як вугілля, що осідає у глибині. Він стукає у стіні— тривожний ритм серця шахти, що попереджає про біль. Він створює шум там, де немає машин, або кидає свою тінь, що прослизає крізь промінь лампи, мов

сумна думка. І якщо ти його розпізнаєш— біжи. Не вагайся, не зупиняйся, біжи, поки тінь шахти не поглинула тебе.

Він не страшний. Страшно— коли твій друг лежить під завалом, а навколо— байдужа тиша. Страшно— коли ти сам у цій бездонній темряві, і пам'ять про тебе залишиться лише на холодній табличці меморіалу.

Але якщо доля буде прихильною, якщо твоє серце відкрите для древньої мудрості, Шубін може прокласти тобі шлях до світла. Бо Шубін — це не смерть, що забирає. Він— невмируща пам'ять, яка живе, щоб вберегти...

У 1993 році, коли в містечках Західного зарплату видавали цукром, або мішками цвяхів, які дзенькали, мов останні надії, Сашко вперше ступив у пащу землі. Йому щойно виповнилося двадцять, але вибору не було: після технікуму шлях вів лише в шахту. Вдома чекали мати, молодший брат, стоси неоплачених рахунків. І вічне питання: де взяти на їжу, на одяг, на зошити для школи?

На прохідній його зустрів кремезний, мов дубовий стовбур, чоловік. На його голові ледь трималася потерта каска. Це був Віктор Іванович-шахтар із тридцятирічним стажем, якого за спиною всі називали просто "Дід". Тепер він був бригадиром Сашка.

— Ну що, синочку, не боїшся? —, посміхнувся Дід, втупившись поглядом, що усе вже бачив, просто Сашкові в очі.

— Ні, — збрехав Сашко, і його голос пролунав у вухах надто тонко.

Клеть з глухим, ниючим скреготом металу занурювалась у чорну безодню. Повітря стало важким, просоченим запахом сирі землі, змішаним із гіркуватим ароматом вугільного пилу. Унизу панувала дивна тиша, яку лише зрідка порушував краплиний стукіт води по каменю. Сашкові здавалося, що тут, у цьому підземному царстві, навіть дихати треба обережно, аби не збудити щось древнє і незнане, що спить у його надрах.

Перед самим забоєм Віктор Іванович поклав свою важку руку на плече хлопця.

— Ти новенький, слухай уважно. Тут, у нас, перед тим як починати зміну, треба попросити дозволу у Шубіна. Кажі: "Господарю, дозволь працювати, не ображай. Я з добром прийшов". А завтра, обов'язково, принеси цукерку, сальця, хліба й щось солодке. Не нам, йому.

— Кому? — Сашко здивовано підняв брову, відчуваючи, як по шкірі пробігають мурашки.

— Шубіну. Він тут хазяїн. І як не віриш-сам побачиш,— у голосі Діда не було й натяку на жарт, лише глибока, вікова повага.

Хлопець нервово посміхнувся, наче відкидаючи цю "казку" з поблажливістю. Він чув різне, але щоб насправді, у цю безрадісну, сіру реальність, хтось всерйоз говорив із духами... Це здавалося йому абсурдом.

Після першої зміни Олександр повернувся додому мовчазний, наче й сам став частиною підземелля. Вугільний пил застряг у волоссі, темні кола залягли під очима, а на душі лежало дивне, важке відчуття, наче він за день не працював, а прожив окреме, нове життя. Весь час, проведений під землею, його не полишало відчуття, що хтось

невидимий дивиться на нього, вивчає кожен рух. То були не побратими-шахтарі, ні, а хтось інший, кого він не міг бачити, але відчував кожною клітинкою тіла.

У хаті, що зустріла його тишею, пахло запеченою картоплею з грибами. Мати готувала на старій плитці, що ледве дихала. Над плитою висів вишитий рушник із червоним та чорним орнаментом —оберіг від лихого ока. Біля вікна стояла макитра-яку колись бабуся складала варенички з вишнями. На стіні, поруч із сімейною іконою, висів маленький диво-оберіг з мотузок і льону, щоб вберегти дім від біди. Домоткані ковдри, додавали затишку, їхні візерунки, нагадували про безкраї українські степи.

Мати стояла біля плити, сива, з тонкими руками, немов гнучкі гілочки верби. Колись була вродливою - з ясними очима, курчарявим волоссям і яскравим червоним намистом на шиї. Зараз вона здавалася маленькою пташкою, що дбає про рідний дім, її погляд був сповнений невлливої тривоги. Старенька вишиванка, майоріла на ній орнаментом, а на фартуху - яскравий червоний мак, що ніби квітнув і у її зболеній душі.

Побачивши сина, вона обережно, поставила тарілку на стіл.

— Ну, як воно там, у шахті?— запитала тихо.

— Темно, сиво, трохи страшно. Але нічого, звикну,— відповів Сашко.

Він згадав про розмову з Віктором Івановичем, і на губах з'явилася ледь помітна, скептична посмішка.

— До речі, там є такий старий шахтар, "Дід", каже, що в забої дух живе — Шубін. Перед зміною треба у нього дозволу просити, а ще-цукерки, сало, лимонад носити. Ну, таке...смішно.

Мати замовкла. Напружена тиша зависла в повітрі на секунду.

— Ти не смійся, синку,-нарешті промовила вона, її голос був спокійним, але в ньому бриніла непохитна впевненість.-У шахті не жартують. Там кожен крок-під Богом і під землею. А Шубін...він не жарт. Я ще від твого діда про нього чула. Слухай старших. Зроби, як кажуть. Не втратиш.

Але Сашко тільки махнув рукою, відмахуючись від старовинних забобонів. Мовляв, та яке там-хто в це зараз вірить? Його молодий розум ще не міг досягнути ваги слів матері.

Наступного дня Сашко знову спустився у шахту. Було тихо, як учора, але повітря здавалося наелектризованим, важким від невисловленого передчуття. Нерви були напружені, як струни, хоч Сашко й намагався ігнорувати це дивне відчуття.

У забої він саме прилаштовував електрокабель, коли зверху почулося ледь помітне, але настирливе шурхотіння. Воно звучало так, наче тисячі дрібних піщинок безперервно сипалися з невидимої щілини.

— Хлопці? —Сашко різко озирнувся, посвічуючи лампою по стінах. Він намагався видати це за жарт.-Не смішить. Не страшно мені.

Навколо-могильна порожнеча, лише вогкі стіни та химерні тіні, що танцювали від тремтячого світла його лампи. Раптом шурхотіння сипнуло сильніше, перетворившись на потік, і по тілу Сашка пробіг мороз. Він підняв голову, відчуваючи, як серце шалено заколотилося в грудях, і сказав голосно, з відчайдушним викликом, кидаючи слова у

безвість:

— Я не боягуз. І тебе не боюся, якщо ти взагалі є!

У ту ж мить земля застогнала глухим, протяжним гуркотом, який пронизав до кісток. Повітря навколо здригнулося, наче перед вибухом, і величезний уламок каменю, наче ображений кулак самої землі, що не пробачає зневаги, зірвався згори. Він влучив в його шолом, притиснувши Сашка до холодної землі. В очах миттєво потемніло...

...Ріжуче біле світло вдарило в очі. Олександр повільно закліпав повіками, намагаючись зрозуміти, де він. Голова боліла нестерпно, мов хтось стукав ізсередини.

Він лежав на ліжку, яке віддавало сирістю й холодом. У палаті було шестеро: хтось дихав важко, хтось стогнав крізь сон. Повітря стояло важке і присмаком терпкого знеболювального, що лише підкреслювало реальність того, що сталося.

На стільчику поруч, сиділа його мати. Зморена, вона тримала його руку. Вона не плакала, просто дивилася на нього-її погляд був сповнений такої невимовної суміші страху, безмежного полегшення і всепоглинаючої любові, що Сашко відчув, як у грудях щось заворушилось, розтоплюючи крижану байдужість.

— Отямився, слава Богу,-прошепотіла вона.-Лікарі казали-тобі пощастило. Камінь був тяжкий. Ще трохи-і...

Він хотів щось сказати, але язик був мов дерев'яний. Тільки очі неспокійно бігали навколо, шукаючи щось знайоме, щось, що зв'язало б його з реальністю.

У кутку біля вікна, сидів Віктор Іванович. Старий підняв очі, його погляд зустрів Сашків, і він повільно підвівся, наближаючись.

— Ну що, хлопче,-заговорив Дід низько, його голос звучав, як відлуння у шахті.- Живий?

Сашко ледь кивнув.

— Пам'ятаєш, що я тобі казав? Про Шубіна? Не для сміху я це казав. Не страшити хотів, а вберегти.

Сашко прошепотів, і його голос був слабким, але щирим:

— Я... я не вірив.

— Ну, тепер будеш,-твердо відповів Дід.-І це не про страх. Це про повагу. До тих, хто під землею був до тебе. Шубін-не просто дух. Він пам'ять. Якщо не слухаєш-земля чує. І бере. Знаєш, як мій дядько з Шубіним зіткнувся? Було це ще в сімдесятих. Він працював нічну зміну. І почув, ніби хтось лементує в тунелі, голос, сповнений відчаю. А людей— нікого. Тільки його власна лампа нервово блимає, і чути, як сапа об камінь цокає, наче хтось продовжує свою працю...

— І що?

— А то, що коли пішов на звук, знайшов він стару, погнуту каску з іменем мого батька. А батько загинув там двадцять років тому. Шубін, кажуть, дав знак-не йди далі, оберігав. Земля тоді рухалась, а через день усе завалило...

Мати лише зітхнула й опустила очі, немов підтверджуючи кожне слово старого.

— Одужаю... принесу хліб, цукерки,-ледве вимовив Сашко, і в його словах вже не

було глузування, лише усвідомлення.-Сало візьмемо у селі.

Віктор Іванович усміхнувся-Ото вже інша розмова. Традиції є традиції. І їх слід поважати.

...У бригаді Сашка зустріли як рідного. Хлопці жартували, мовляв, "той, хто побував у Шубіна-вже наш".

— Та не просто побував, а ще й з подарунками повернувся,-підморгнув Віктор Іванович.

Сашко тримав сумку.

— Це... Я спочатку хочу сам... Віднести. Куди треба.

Старі шахтарі глянули один на одного. Без слів. Просто кивнули, їхні зморшкуваті обличчя виражали повне розуміння. Вони знали, що це не просто данина, це особистий договір Сашка з глибиною.

У дальньому штреку було прохолодно й темно, тиша стояла густа, майже відчутна. Тільки вузький, нервовий промінь лампи вирізав зі стіни вогкий блиск породи. Сашко ступав обережно, кожен крок здавався надто гучним, наче щось могло прокинутись від найменшого звуку, щось, що вічно спить у надрах.

Він зупинився біля того самого розгалуження, де колись уперше побачив, як на голову сиплеться каміння. Місце, де він, молодий та зухвалий, кинув виклик невидимій силі. Тепер він став на коліна-жест поваги та покірності. Дістав із сумки хліб, шмат сала, запакованого в газету, блискучі цукерки та лимонад. А потім, помовчавши, з усією щирістю, що вирвалася з глибини душі, прошепотів:

— Дядьку Шубін...Якщо ви є...Пробачте. Я не повірив, не послухав... Мама казала-слухати старших, а я сміявся. Тепер знаю, що ви тут. І що ви головний.

Він поклав хліб обережно, як на вівтар давнього божества. Цукерки розклав кружечком. А лимонад відкрив, і пляшка засичала, і той шиплячий звук, здавалося, ковтком життя пройшов крізь усю шахту, розносячись у невидимі глибини.

— Дякую, що не забрав мене. Що залишив... Я буду з повагою. Обіцяю. Мати з братом дуже розраховують на мене, я повинен їх підтримати. Дозволь працювати.

Десь у глибині, у самому серці гірської породи, хтось тихо постукав. Рівно тричі. Глухо, але чітко, що погодилась. І враз стало тихо, настільки тихо, що аж вуха загули від порожнечі. Але Сашко цього разу не злякався. Навпаки, по його тілу розлилося тепло. Він просто кивнув і, звільнений від тягаря, попрямував назад.

Йшов він легко, вперше без стиску в грудях, без того невидимого тиску, що гнітив його з першого дня. Шахта прийняла його...

...Робота йшла своєю чергою, вливаючись у звичний ритм шахтарського життя: осінь змінила зиму, зиму-весна, а за нею прийшло тепле, сонячне літо. Сашко вже не був тим переляканим новачком; він влився в бригаду, став її невід'ємною частиною, трудився з усією душею. Йому подобалось відчувати себе частиною цієї міцної команди. Віктор Іванович не тільки допомагав, а й став для нього кимось на кшталт мудрого наставника, що передавав не лише досвід, а й глибинні знання про світ під землею.

У шахті настав час переходити на новий штрек. Роботи було багато, зміни

затягувались, і Сашко втомлювався, але ця втома була вже іншою-звичною, майже рідною.

Одного ранку він прокинувся раніше, ніж зазвичай. Серце билось швидко, тривожно, наче внутрішній годинник відстукував невідоме попередження. Він встав, відчуваючи дивну настороженість, пішов на кухню попити води. Мати саме згортала скромний "тормозок", а на столі диміли золотисті млинці поруч із улюбленою гарбузовою кашею.

— Що ти, синку, так рано? — запитала вона з подивом, її голос був сонним.

— Та... виспався. Все добре,-відказав Сашко, хоч сам не до кінця розумів, що насправді коїться всередині, яке передчуття гнітить його.

Клеть знову спускалася у глиб шахти. Шахтарі, як завжди, голосно жартували, перекидалися байками, намагаючись розвіяти важке повітря підземелля. Але Сашко мовчав, його думки були десь далеко. Віктор Іванович уважно глянув на нього:

— У тебе все гаразд?

— Так, усе нормально,-відповів Сашко, намагаючись видавити з себе посмішку, що зовсім не торкнулася його очей.

Робота почалась звично. Минуло півтори години, наповнені стуком, гулом і напругою. Сашко потягнувся до пляшки з водою. Повернув голову-і тут... повітря раптом загусло, наповнилося невидимою вагою.

Прямо перед його обличчям-пара очей. Чорні, бездонні, глибокі, як ніч без зірок у шахті. Волосся на голові стало дибки, крижаний струмінь пробіг по спині. Обличчя-мов виткане з тіні, бородате, суворе до неможливості. І шепіт. Пронизливий, неземний, він пролунав прямо у вухо, залишившись у свідомості:

— БЕЖИ!

Сашко зірвався на ноги, мов зацькований звір, і щодуху помчав, відчайдушно намагаючись відірватися від невидимої загрози. Але в ту ж мить, крізь пелену жаху, його пронизала нагальна думка: Віктор Іванович! Він працював трохи далі, за виступом породи. Ні, не можна було його кидати.

Сашко рвонув у той бік, ігноруючи інстинкт самозбереження.

— Вікторе Івановичу!-закричав він, задихаючись, його голос був хрипкий від напруги.-Треба тікати! Швидко!

— Що сталося?!-Дід розгублено підняв голову.

— Потім скажу! Біжімо!

І саме в цей момент земля загуркотіла. Повітря здригнулося, наповнилося їдким пилом, що різав очі й легені. І все-рухнуло, поглинувши світло і надію в одну мить.

Коли Сашко розплющив очі, навколо панувала абсолютна темрява, що здавалася густішою за будь-яку ніч. Права рука не ворушилася, він спробував поворухнути нею, але марно-біль пронизав тіло.

— Віктор Іванович! Діід!

— Не кричи, тут я, почулося поруч.-Ногу зачепило, а так гаразд. Зараз налаштую лампу.

Крізь густий, важкий пил прорізалось тремтяче світло, що боляче вдарило в очі. У його промені виднівся обвал: велетенські уламки породи стирчали, мов зуби хижака.

— Так, тут шматок породи тебе придавив,-сказав Дід, з трудом рухаючись.-Зараз я.

Віктор Іванович, кряхтячи від болю, обхопив каміння і відтягнув його. Сашко відчув, як гостра, пекуча кров прорізала визволену руку. Він сів, хитаючись від слабкості й пережитого шоку.

— Ну, давай оглянемося? —запропонував Дід, його голос був спокійним, наче й не було обвалу.

Світло ліхтаря нервово миготіло, відкидаючи дивні, химерні тіні на стіни. Сашко з трудом звівся на ноги, міцно притискаючи поранену праву руку до грудей.

— Як нога, Вікторе Івановичу?

— Побита, але ходити зможу. Тільки повільно,-відповів Дід, спираючись на стіну.

— Головне-живі,-Сашко з полегшенням видихнув.-Тепер треба вибратись.

Вони обережно рушили тунелем. Пил стояв у повітрі густим, нерухомим туманом, що осідав на шкірі та забивав дихання.

— Сюди не пройдеш,-сказав Сашко, коли перед ними з'явився монолітний завал, що перекривав шлях.-Повертаймо.

Йшли назад, промацуючи слизькі, холодні стіни, відчуваючи їхню вогкість. І тут Сашко помітив: праворуч, за металевим ребром укріплення— вузький, ледь помітний лаз. Напівзасипаний, але наче не зовсім забутий.

— Ви знали про цей хід?— запитав Сашко.

— Колись тут був старий штрек, ще за Союзу. Його мали замурувати... —Віктор Іванович зам'явся.-Але я вже й забув, що він тут.

— Може, він веде нагору? —в голосі Сашка зажевірла надія.

— Може. А може-в нікуди. Але іншого шансу немає.

Сашко нахилився першим, підсвітив лампою. І тут, просто попереду, мигнула тінь-легка, невловима, наче хтось пройшов попереду з лампою. Але не було ні звуку кроків, ні дихання, лише могильна тиша, що раптом здалася не такою загрозливою.

— Ви бачили?!-Сашко зупинився, його серце забилося швидше.

— Бачив. Це він...-тихо, майже побожно сказав Віктор Іванович.-Шубін.

Вони мовчки рушили за тінню, що з'являлась ненадовго-навіть не озируючись, наче лиш кидала погляд назад, перевіряючи, чи йдуть за нею, і йшла далі. І що дивно—повітря в цьому штреку було свіжішим, мов сама земля вказувала шлях до порятунку.

— Він веде нас,-прошепотів Віктор Іванович, і в його голосі була безмежна вдячність.

Сашко нічого не відповів. Він ішов уперед, крок за кроком, не думаючи про втому, біль чи страх, лише підкоряючись невидимому провіднику. Вони вийшли до вузького проходу, де крізь решітку пробивалося бліде денне світло —найпрекрасніше світло, яке він коли-небудь бачив.

— Це вентиляційна шахта!-радісно, з надривом вигукнув Сашко, його голос луною рознісся тунелем.-Ми зможемо подати сигнал!

І саме тоді-тінь знову з'явилася востаннє, зупинилася на мить у світлі ліхтаря, і ніби кивнула, на знак завершення своєї місії. А потім розчинилася в повітрі, зникла, залишивши по собі лише відчуття виконаного обов'язку.

Вони були врятовані.

На поверхні сліпуче сонце било в очі, обпалюючи їх після непроглядної темряви шахти. Сашко примружився. Навколо метушилися рятувальники та медики, їхні обличчя були вкриті пилом і втомою, хтось тримав термос із гарячим чаєм.

— Дякувати Богу,-сказав хтось із диспетчерської.-Ми вже не вірили...А тут-самі вибрались! Це чудо!

Сашко і Віктор Іванович сиділи на лавці біля медпункту, загорнуті у теплі ковдри. У кожного в руках була пластикова чашка з гарячим чаєм, що зігрівав зсередини, розганяючи холод шахти.

— Ви як? —спитав начальник дільниці, його рука поважно стиснула плече Сашка.

— Живі. Все інше-дрібниці,-всміхнувся Сашко, і ця посмішка була щирою, без тіні колишнього глузування. Він подивився на Віктора Івановича, а той-на нього. Без слів, лише з глибоким, непорушним розумінням, що народилося в безодні.

Через тиждень, на початку зміни, Сашко пройшов знайомим лазом до того місця, де востаннє бачив тінь Шубіна. У руках тримав невеликий вузлик. Обережно, з благоговінням, поклав його на каміння, що ще зберігало сліди обвалу: свіжу хлібину, шмат сала, загорнутий у газету, і блискучу цукерку "Рачок".

— Дякую,-прошепотів Сашко, і в цьому слові була вся його трансформація, все усвідомлення. Поряд він поклав маленьку дерев'яну фігурку-вирізьбленого з вишні шахтаря в касці, що випромінювала давню енергію. То була робота його діда, тепер вона стала символом нерозривного зв'язку поколінь і поваги до тих, хто пішов у землю.

Сашко озирнувся. У темряві штреку щось ніби ледь чутно шурхнуло-не страшно, а радше знайомо, як подих старого друга. Спокійно. Відчуття присутності було тепер не гнітючим, а оберігаючим.

Коли він піднявся нагору, небо було чисте, немов вимите світлом. І його серце — теж. Воно було вільне від страху, наповнене повагою та пам'яттю, готове до нового життя.

26.05.2025р.